

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

VICTOR HUGO VE İBRAHİM HAKKI'NIN BİR ŞİİRİNİN METİNLERARASILIK İLE İNCELENMESİ

Şükran KOÇAK¹

Öz

Metinlerarasılık, bir veya daha fazla metin arasındaki etkileşim ve metinlerin başka bir metin içinde yeniden yazılmasıdır. Öncel bir metnin başka bir metinde yeniden yazılması metni yeniden canlandırmaktadır. Bu durum eski metni unutulmaktan kurtardığı gibi farklı bir bakış açısıyla yeniden ortaya koymaktadır. Bir metinde yazarlar birbirinden habersiz olarak aynı konu, farklı kavramlarla içerikler meydana getirebilir; farklı bir bakışla metne yaklaşabilir. Victor Hugo ve İbrahim Hakkı tarafından yazılan aynı tema etrafında oluşturulan şiirleri buna bir örnek teşkil etmektedir. Neredeyse aralarında bir asırlık zaman dilimi bulunan iki şairin şiirlerinde konu, muhteva yönüyle bazı benzerlikler olduğu tespit edilmiştir. İbrahim Hakkı, 18. yüzyılda yaşamış, mutasavvıf bir şairdir. *Marifetnâme*, onun bilim adamı kimliğini yansıtan mensur eseridir. Bunun dışında İbrahim Hakkı'nın *Dîvân-ı İlâhiyat*'ı ve dinî manzum ve mensur eserleri bulunmaktadır. Bu çalışmada Victor Hugo tarafından yazılan *Gece* adlı şiir ile İbrahim Hakkı'nın *Gecelerde* redifli gazeli metinlerarasılık açısından incelenmiştir. İnceleme sırasında metinlerin anlam örüntüsünü ve benzerliklerini açık bir şekilde ortaya koymak için göstergebilim, metinlerarasılık bakış açısıyla birlikte kullanılmıştır. Gösterge ve gösterilen olarak iki öğeden oluşan göstergebilim, anlam katmanlarının çözümlenmesini sağlayan bilimdir. Göstergebilim, iki şiirin anlaşılmasını ve benzerliklerin ortaya konmasını kolaylaştırmış, metinler arası etkileşimleri gözler önüne sermiştir. Metinlerarasılık kuramı ve Victor Hugo hakkında kısaca bilgi verildikten sonra şiirler anlam yönüyle incelenmiş, her inceleme sonunda bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Anlam çözümlenmesinden sonra iki şiirin söz dizimi incelenmesi yapılmıştır. Söz dizimi ve göstergebilimsel inceleme ile ortaya çıkan sonuçlar bir tablo hâline getirilerek nihai bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, İbrahim Hakkı, Victor Hugo, Göstergebilim

ANALYSIS OF A POEM BY İBRAHİM HAKKI AND VİCTOR HUGO WITH INTERTEXTUALITY

Abstract

Intertextuality is the interaction between one or more texts and the rewriting of texts within another text. The rewriting of a predecessor text in another text revitalizes the text. This situation not only saves the old text from oblivion, but also presents it with a different perspective. In a text, the authors can create content on the same subject, different concepts, and approach the text with a different perspective, without knowing each other. His poems based on the same theme written by Victor Hugo and İbrahim Hakkı are examples of this. It has been determined that there are some similarities in terms of subject and content in the poems of the two poets, who are almost a century apart. İbrahim Hakkı is a sufi poet who lived in the 18th century. *Marifetnâme* is his prose work that reflects his identity as a scientist. Apart from this, İbrahim Hakkı has *Dîvân-ı İlâhiyat* and religious works in verse and prose. In this study, the poem *Gece* written by Victor Hugo and İbrahim Hakkı's ghazal with rhyme in *Gecelerde* are examined in terms of intertextuality. During the analysis, semiotics was used together with the intertextuality point of view in order to clearly reveal the semantic patterns and similarities of the texts. Semiotics, which consists of two elements: sign and signified, is the science that enables the analysis of layers of meaning. Semiotics made it easier to understand the two poems and reveal similarities, and revealed the interactions between the texts. After giving a brief information about the theory of

¹ Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniv. Edebiyat Fak., kocaksukran29@gmail.com, Orcid: 0000-0001-6830-8448

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin/Cite as: Koçak, Ş. (2024). Victor Hugo ve İbrahim Hakkı'nın bir şiirinin metinlerarasılık ile incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 77-99.

intertextuality and Victor Hugo, the poems were examined in terms of meaning and an evaluation was given at the end of each analysis. After the meaning analysis, the syntax analysis of two poems was made. The results of the syntax and semiotic analysis were put into a table and a final evaluation was made.

Key words: Intertextuality, İbrahim Hakki, Victor Hugo, Semiotics.

Giriş

Metinlerarası, yeniden yazma anlamında bir kavramdır. Bu kavram 1960'lı yıllarda Julia Kristeva'nın çalışmaları neticesinde ve Baktin'in "söyleşimcilik" kuramına dayanarak ortaya konmuştur. Yazar, bir metin yazarken öncel metinlerden parçaları kendi metniyle bütünleştirerek yeni bir metin ortaya koyar. Metinlerarası daha çok bir veya birden fazla metnin sürekli olarak bir iletişim, yakın bir ilişki içinde bulunmasını ifade eder (Aktulum, 2000: 17). Kristeva, metinlerarası kuramını Baktin'in "söyleşim" kuramına bağlı göstergebilim teorisinin temeli olarak konumlandırır. O, tıpkı Baktin gibi metnin daima öncel metinlerin bulunduğu noktada bulunduğunu düşünür. Buna dayanarak Kristeva, metinlerarasılık teorisinin temellerini Baktin'in "söyleşimcilik teorisine" sadık kalarak atar. Bir metni, içindeki sözcüklerin öncel sözcükler ve güncel sözcüklerle olan yakın ilişkisi ve bunların karşılıklı bir iletişim hâlinde olmasını "dilbilim-ötesi bir aygıt" olarak ifade eder (Aktulum, 2000: 40-41). Buna göre metin, bulunduğu zamanın dilbilim kurallarına bağlıdır ve geçmiş metinlerle canlı bir iletişim hâlinindedir. Bu iletişim dilbilimin yeniden düzenlenmesini sağlar. Bu durumda metinlerin birbiriyle olan ilişkisinde metinler, bir dönüşüm hâlinde olduğu için yeni ilişkiler ve değişiklikler ortaya çıkar. Kristeva, metinlerarası ilişkiler için metinlerin birbiri içindeki dönüşümü ve yeni bir metnin ortaya çıkışını şu şekilde ifade eder: "Her metin bir alıntılar mozaği gibi oluşur, her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümüdür" (Aktulum, 2000: 41).

Farklı çağlarda ve dönemlerde Dünya edebiyatlarında metinlerin birbirleriyle olan ilişkisi, benzerlikleri veya etkileri taklit olarak anlaşılmıştır. İlk metni taklit eden yazar, önceki metni taklit ettiğine göre yazardan etkilenmiş ve öncel metnin yazarının üstünlüğünü kabul etmiştir. Bu durumda taklit ettiği düşünülen yazar, daha iyisini ortaya koymaya çalışır. Buna göre ilk metinle güncel metnin karşılaştırılması söz konusu olmaktadır. Metinlerarası, yazara ilk ve geleneksel metinlerle uğraşması, dönüştürmesi ve onları yenileştirmesi konusunda bir yol açar. Bu durum yeni bir metin oluşturan yazar için önemlidir. Çünkü ilk metin ile kendi metni arasında bağlantı kuran yazar için metni, metinlerarasılık açısından zengin bir birikime sahip olmuştur. Metinlerarası, kökü çok eskilere dayanan bir olgudur. Bu kuram, daima karşısında birikimli bir okur isteyen ve ona eserler arasında bağlantı kurduran bir anlayış olmuştur (Aytaç, 1999:138).

Edebiyat, bir disiplin olarak sadece edebî disiplinlerle bir ilişki hâlinde değildir. Aytaç, "Metinlerarasılık, en geniş anlamda, bir edebî metnin edebî veya edebiyat dışı metinlerle olan bütün bağlarını kapsar" (1999:138) ifadesini kullanmaktadır. Edebiyatın doğası gereği birçok disiplinle yakın ilişkisi bulunmaktadır. Denilebilir ki edebiyatı temel disiplinlerden ayrı düşünmek neredeyse imkânsızdır. Edebiyat, insanı söz konusu edinmektedir. Disiplinler de insan için vardır. Her metin içinde başka bir metin bulunur. Bu metinler kendi tarihinin ve çevresinin izlerini taşır. Bir metnin var olmasının yegâne sebebi de metinlerarası ilişkilerle mümkün olmaktadır. Kristeva'ya göre bir metin hem kendi zamanında yaşar hem de tarih öncesinde yaşar (Rıfat, 2009: 65). Tarih öncesinde yaşayan metin, güncel metin içinde yeniden yazılarak varlığını devam ettirir. Yeni bir metin içinde yazılan metin, izlerini tarih öncesinden bulunduğu zamana taşır. Her öncel metin, metinler içinde yeniden yazılır. Metnin, zamanlar arasında sürekli bir alışverişi ve geçişleri olur. Buna göre zamanlar arası bir geçiş yaşayan metnin kat-be-kat zenginleşmesi de ihtimal dâhilindedir.

Kristeva'dan ayrı olarak Barthes, metinlerin sonraki metinlerle de ilişkili olduğunu söyler. Çünkü bir metnin salt kaynağı öncel metin değildir, sonraki metinlerde bir metne kaynak teşkil edebilir (Barthes, 1993: 126). Yine Barthes, metinlerin yazıldıktan sonra bitmediğini daima başka metinlerle ilişki hâlinde olduğunu ifade eder. Bu ilişki topluma ve tarihe “alıntılama” ile bağlanır:

“Bir uzam, işleyiş durumundaki anlamlamalar süreci, tek sözcükle anlamlılık olan metin, bitmiş, sona erdirilmiş bir ürün olarak değil de, oluşum hâlinde bulunan, başka metinlerle, başka kodlarla ‘bağlantıda olan’ (Metinlerarası ilişki’dir bu), böylelikle de topluma, Tarihe gerekirci yollarla değil de alıntılama (adını anma, belirtme, zikretme, aktarma) yollarıyla bağlanan bir üretim olarak gözlenir” (Barthes, 1993: 139).

Tarih boyunca metinlerin birbirinden etkilenmesi doğal bir olaydır. Geleneksel metinlerin kahramanlarının yerini gerçek dünyanın gerçek kahramanları alır. Son asrın yazarı kendi metninde gerçek dünyayı yaşar. Öyleyse okur da yazar gibi gerçekte yaşadığı dünyayı metin içinde yaşar (Ecevit, 2001: 98). Yazarın ve okurun müdahil olduğu metin, aslında yaşadıkları gerçek dünyanın bir izdüşümüdür. Yani, okur kendine ait bir şeyleri metinde bulur; bu durumda metnin bir parçası olur. Okurun yazar gibi metne müdahil olması için metinler arasındaki ilişkiyi anlaması gerekir. Alımlayıcı öncel metin ile eldeki metin arasındaki ilişkiyi anlamadığı müddetçe bu ilişkinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Alımlayıcı metni okumaya başladığı anda zihinde var olan birikimler sayesinde metinler arasındaki ilişkiyi alımlar. Zihinde metni ilk metne bağlayan göstergeleri karşılayan çağrışımlar ortaya çıkmaya başlar. Okurun yapması gereken, iki metin arasındaki bağıntıyı anlayabilmektir (Aktulum, 2000: 61).

Yazar, metninde başka bir metne gönderi yaptığı zaman metni bir değişim ve dönüşüme tâbi tutar. Metin, bu yönüyle zenginleşir ve kendi içerisinde yeniden yazılır. İki metin arasında kurulan ilişkiler ağı metinlerarasılık yöntemleri olarak ifade edilir. “Alıntı, gönderge, aşırma, anıştırma, parodi, alaycı dönüştürüm ve öykünme” bu yöntemlerdendir (Aktulum, 2000: 94). “Alıntı”, yazarın kendi metnine başka bir metinden italik veya tırnak işaretiyle alıntı yapmasıdır. “Gönderge”, bir çeşit alıntıdır. “Gizli alıntı”, başka bir yazara ait bir cümle veya düşüncenin aynen alınıp kaynak belirtilmeden yazarın eserinde kendisine aitmiş gibi kullanmasıdır. “Anıştırma”, metinler arasında kullanılan sözcükler arasındaki yakınlaştırma olarak görülmektedir. “Parodi”, bir metni başka bir metinde yazarın istediği amaçlar doğrultusunda konusunu değiştirip yeniden kullanmaktır. “Alaycı dönüştürüm”, yazılan metin içinde kullanılan öncel bir metnin dönüşüm ve değişime uğrarken gülünç ve eğlendirici bir yapıya büründürülmesidir. “Öykünme”, ilk metin yazılan metin içinde dönüşüme tâbi tutulurken metin farklı bir biçimde ve anlamda yeniden yazılmaktadır (Aktulum, 2000: 95-126).

Metinlerarasılık kuramını sadece edebiyat alanıyla sınırlamak doğru bir yaklaşım olmaz. Kuram, edebiyat dışında birçok alanda görülmektedir. Modern zamanların hemen her alanında uygulanagelen kuram, bir disiplin olarak varlık sahasına çıkmadan önce eski metinlerde ve nispeten Divan şiiri metinlerinde kullanılmıştır. Divan şiirinde metinlerarasılık kuramının kavramlarına karşılık tahmis, taştir, muhammes, nazire ifade edilebilir (Kolcu, 2011: 300). Metinlerarasılık kavramları, Divan şiirinde farklı adlar altında kullanılan kavramlardır. Bir şairin şiirine başka bir şair tarafından aynı şekil, vezin, kafiye ve redifle şiir yazılmasına nazire denir (İsen, 2015: 307). Metinlerarası kavramı olarak “öykünme” nazirenin yazım sebebidir. Tazmin ve iktibas için alıntı ifadesi metinlerarası kavramların Divan şiirinde ifade edilen şekilleri olabilir. “Bir şairin kendi şiirinde başka birisine ait bir mısra veya mısraları kullanmasına” (Coşkun, 2012: 175) tazmin denir.

İktibas ise başkasına ait bir ifadeye ilave olarak ayet ve hadisle yapılan alıntıdır (Coşkun, 2012: 174). Metinlerarasılık yönteminde bir metin başka bir metin içinde zenginleşir. Buna göre sanatçının öncel metni farklı dönemlerde kendi metni içinde kullanırken metni zenginleştirdiği ve okuru metne yönlendirdiği, metni yeniden canlandığı görülmektedir.

Bu çalışmada farklı dönemde yaşamış farklı din ve milliyete mensup iki şairin şiirleri metinlerarasılık anlayışı bağlamında karşılaştırılmıştır. Yapılan çalışma metinlerarası bir çalışma olup şiirler arasındaki ilişkinin açıkça ortaya konabilmesi için göstergebilim kuramından yararlanılmıştır.

1. VİCTOR MARİE HUGO (1802-1855)

Hugo, Besançon'da doğmuş Fransız şair ve yazardır. Edebiyata olan ilgisi lise yıllarında başlamış ilk şiirlerini de bu dönemde yazmıştır. Yazdığı ilk şiirlerde romantik bir duruş sergilemesine karşın Klasisizm ve Romantizmi bir arada ele almak, kaynaştırmak amacıyla olmuştur. Hugo, 1827'den sonra yazdığı şiirlerinde daha çok romantik bir şair duruşu göstermiştir (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 1328).

Hugo, gençlik yıllarının ilk dönemlerinde kralcı bir görüşe sahip olmuştur. 1815-18 yılları arasında *Pension Cordier ve Lycée Louis-le-Grand*'da düzenli bir öğrenim görmüştür. Hugo, bu eğitiminin ardından Paris'te Hukuk Fakültesinde hukuk eğitimine başlamış; fakat bu eğitimini yarıda bırakmıştır. Bunun sebebi şiire ilgi duymasıdır. *Conservateur Littéraire* adında bir dergiyi 1819-21 yılları arasında annesinin desteğiyle çıkarmıştır. 1822'de Adèle Foucher ile evlenen Hugo'nun beş çocuğu olmuştur. Aynı yıl Hugo, *Odes et poésies diverses (Odlar ve Çeşitleri)* adlı ilk şiir kitabını çıkarmıştır. Bu kitabı kralcı düşüncenin bir ürünü olması bakımından beğenilmiş, 18. Louis tarafından Hugo'ya düzenli bir aylık ücret bağlanmıştır. İlk şiir kitabında siyasi düşünceler ve Klasisizme bağlı olarak biçim etkisi görülmektedir. Bir sene sonra Hugo, *Han d'Islande (İzlanda Hanı)* adlı romanını yayımlamıştır. Bu romanının ardından Romantiklerin arasına katılmış ve *Muse Française (1823-24)* adlı derginin çıkarılmasına katkıda bulunmuştur. Bu sıralarda şiir kitaplarının yayımı devam etmektedir. 1827'de Yayımladığı *Cromwell*'in ön sözü büyük yankı uyandırmış, bu kitap dolayısıyla Romantizm akımının önemli bir temsilcisi olduğunu ilan etmiştir. Hugo, bu eserin önsözünde Romantizm akımının öğretilerini ele almış ve akıma ait zıt öğeleri bir oyunda sergilemiştir. O, Eserin ön sözünde insanın varoluşunun meydana getirdiği tezat durumu da sorgulamıştır. Bu manzum oyunun büyük bir başarı getirmesi sonucu *Marion de Lorme (1829)* adlı oyununu yazmıştır. Bu oyun, sansürlenince bir cevap mahiyetinde *Hernani* adlı oyununu kaleme almıştır. *Hernani*, Romantiklerin Klasikler karşısındaki zaferini ortaya koyan bir eser olmuştur (Ana Britannica, 2004: 268-269).

Victor Hugo, insanların sorunlarına duyarsız kalmamış, bu sorunları evrensel anlamda yeniden dile getirmiştir. Hugo eserlerinde farklı sorunlara değinmiş, yaşadığı dönemin din, sosyal, siyasi ve toplumsal huzursuzluklarını dile getiren güçlü bir ses olmak niyetini taşımıştır. Kimi eserlerinde işçilerin sorunlarına değinirken kimisinde ibadet etmenin iyi yönlerini anlatmıştır. Çok fazla yazan Hugo, eserlerini düşüncelerini açıklama yolunda bir araç olarak görmüştür. Hugo, 1841 yılında Académie Française'ye kabul edilmiştir. 1848 ihtilaliyle birlikte Kurucu Meclis ve sonra Yasama Meclisi üyesi olmuştur. Hugo, 1851 darbesinden sonra Brüksel'e kaçmıştır. Bu sürgün yılları Cumhuriyet'in ilanına (1870) kadar devam etmiştir. Sürgün yıllarında Hugo, *Napoléon Petit (Küçük Napolyon; 1852)*, *Histoire d'un crime (Bir Suç Öyküsü)*, *Les Chatiments (1853; Azaplar)* isimli eserlerini yazmıştır. Sürgün yıllarında yazılan eserlerde daha ziyade yergiler ve hayal

kırıklıkları duygusal olarak işlenmiştir (Ana Britannica, 2004: 268-269). Hugo, şiir kitaplarından sonra 1862'de ünlü romanı *Les Misérables (Sefiller)*'i yayımlamıştır. Onun manevî anlayışı, yaşadığı dönemin üzerinde edebî oluşum açısından Fransız edebiyatını canlandıran bir etki yapmıştır. Buna karşılık Hugo'nun bir şair ve peygamber olduğuna olan inancı, bir etkiye sebep olmuştur. Hugo'nun şiirlerinde lirik bir hava hâkim olmakla beraber o, hayallerini şiirlerine işlenmiş dille yansıtabilmiş bir sanatçı olmuştur. Hugo'nun diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Les feuilles d'automne (Sonbahar Yaprakları; 1831)*, *Les Chants du Crépuscule (Alacakaranlık Şarkıları; 1835)*, *Marion Delorme (1831; tarihî dram)*, *Lucrece Borgia (1833; tarihî dram)*, *Marie Tudor (1833)*, *Notre Dame de Paris. Bug Jargal (1819)*, *Les Travailleurs de la mer (Deniz işçileri; 1866)*, *L'homme qui rit (Gülen Adam; 1869)*, (Türk Ansiklopedisi, 1971: 368).

2. İBRAHİM HAKKI ERZURUMÎ (1703-1780)

İbrahim Hakkı, hicri 1115'te Erzurum'a bağlı Hasankale ilçesinde doğmuştur. Babası Hasankale'nin ileri gelenlerinden Molla Bekir'in oğlu Derviş Osman Efendi'dir. Annesi, Fendiği köyünden Dede Mahmut'un kızı Hanife Hatun'dur (İ. Hakkı, 1980: 767). İbrahim Hakkı'nın soyu anne tarafından Hz. Peygamber'e dayandırılmaktadır (Türk Klasikleri, 1988: 226). Derviş Osman Efendi, daima zikir ve tefekkür ile meşgul olmuş, bir mürşide bağlanma arzusuyla arayış içinde olmuştur. Bu arayış arzusunun olduğu zamanda İbrahim Hakkı dünyaya gelmiştir (İ. Hakkı, 1980: 769). İbrahim Hakkı doğduktan kısa bir süre sonra Derviş Osman hac niyetiyle Hasankale'den ayrılmış, Tillo'ya gitmiştir. Şeyh İsmail Fakirullah Tillovî'ye intisap eden Derviş Osman, şeyhinin hizmetinde on yıl kalmıştır. İbrahim Hakkı, daha sonra babasının arzusu doğrultusunda amcasının nezaretinde Tillo'ya götürülmüştür. O, Şeyh Fakirullah Tillovî'yi ilk defa bu karşılaşma esnasında görmüş ve ona hayranlık duymuştur (Çağrı, 2000: 305). Derviş Osman oğluyla aynı hücrede kalmış, onun ilmî terbiyesiyle vefat edinceye kadar ilgilenmiştir. İbrahim Hakkı, Derviş Osman vefat ettikten sonra tekrar Erzurum'a geri dönmüş, eğitimini Müftü Hazık Efendi'nin yanında tamamlamıştır. Bir süre sonra tekrar Tillo'ya giden İbrahim Hakkı, şeyhi İsmail Fakirullah Tillovî vefat edinceye kadar yanında kalmıştır. Tekrar Erzurum'a geri dönen İbrahim Hakkı, Habib Efendi Camii'nde imamlık yapmıştır (Altıntaş, 1981: 28). Son defa Tillo'ya giden İbrahim Hakkı, İsmail Fakirullah'ın evlatları tarafından hürmetle karşılanmış, babalarının halifesi olarak görülmüştür. İsmail Fakirullah'ın oğulları İbrahim Hakkı'nın Tillo'da kalmasını sağlamak amacıyla kız kardeşleriyle evlendirmiştir. Bununla birlikte İbrahim Hakkı, dört evlilik yapmış, bu evliliklerinden evlatları olmuştur (Çağrı, 2000: 306). İbrahim Hakkı'nın mensubu olduğu tarikat hakkında kaynaklarda bir ittifak yoktur. Nakşibendî, Kadirî tarikatı mensubu olduğu veya Üveysî olduğu yönünde farklı bilgiler bulunmaktadır (Uyan, 1983:1055).

İbrahim Hakkı, 1747 yılında İstanbul'a gitmiş, dönemin Osmanlı Padişahı I. Mahmut'un iltifatına mazhar olmuş, ilmî çalışmalarına saray kütüphanesinde devam etmesine izin verilmiştir. Bu çalışmalar meyvesini vermiş, bir süre sonra İ. Hakkı, *Marifetnâme* adlı eserini ortaya koymuştur (Çağrı, 2000: 306). İbrahim Hakkı, 18. yüz yılda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Bilim adamı, nasir, şair ve şeyh olarak çok yönlü bir kişiliğe sahip olmuştur. Manzum-mensur birçok eser yazmıştır. *Marifetnâme*, manzum-mensur olarak yazılmış, halk tarafından büyük bir ilgiyle okunmuştur. *Dîvân-ı İlahiyât*, onun şair kimliğini ortaya koyan eseridir. İbrahim Hakkı'nın manzumeleri, dinî-tasavvufî bir doğrultudadır. Bu, onun yaşam tarzının bir yansıması olarak görülebilir. Onun manzumelerinde Allah'ın varlığını ve birliğini anlatma çabası göze çarpmaktadır. İnsanın dünya yolculuğu ve yaratılış mahiyetinin anlaşılması amacıyla şairin bir mürşit olarak nasihatte bulunması şiirine hikmetli bir anlam katmaktadır (Koçak, 2019: 20-24).

İbrahim Hakkı'nın kendi ifadesiyle eserlerinin sayısı on beştir. Bazı kaynaklarda eserlerin sayısı on beşten fazla görünmektedir. Müstakil bir eser içindeki küçük risalelerin de bir eser olarak sayılması böyle bir karmaşaya mahal vermiş olabilir. İbrahim Hakkı, ilk beş eserine *Usûl-i Hamse* diğer on eserine de *Furû-i Aşere* adlarını vermiştir (Uyan, 1983:1055). İbrahim Hakkı'ya asıl şöhretine kazandıran ve onun ilmî birikimini ortaya koyan en önemli eseri *Marifetnâme*'dir. *Marifetnâme* 1757 yılında yazılmıştır. *Dîvân-ı İlahiyat* (1755), dinî- tasavvufi bir eser olup 500 civarında manzume bulunmaktadır. *Mecmûatü'l-İrfâniyye* (1761), *Mecmûatü'l-İnsâniyye*, *Mecmûatü'l-Meânî* (1765), *Tuhfetü'l-Kirâm* (1765), *Nuhbetü'l-Kelâm* (1768), *Meşârikü'l-Yûh* (1771), *Sefîne-i Rûh* (1773), *Kenzü'l-Fütûh* (1774), *Definetü'r-Rûh* (1775), *Rûhu's-Şürûh* (1776), *Ülfetü'l-En'am* (1776), *Urvetü'l-İslâm* (1777), *Hey'etü'l-İslâm* (1777) (Çağrı, 2000: 305-311).

Gece şiiri ve *Gecelerde* redifli gazelin anlam katmanlarını incelemeye geçmeden önce şiirler karşılıklı olarak verilmiştir. Metinlerarası ilişkinin net bir şekilde görülebilmesi için mefhumlar, göstergebilimin terimleriyle çözümlenmeye çalışılacaktır.

Gece

Günün tükendiği bu saatlerde

Tüm doğa canla başla çalışıyor.

Gece vakti bu yıldızlardan inen

Ne acayip bir korkudur kim bilir?

Etkisinde kalmış nice gizemin.

Kaygılı, bir yandan tir tir titriyor,

Karanlıkta bilinmeyen bir gücün

Gözlerini üstünde hissediyor.

Ne büyük dehşet kendini tanımak!

Kaçışı olmadan, durmadan çalışmak,

Ebediyetin içinde devinen

Varlığın merhametine kalmak!

Bu nasıl kara, zor bir bulmaca

Amaçlar ve çözümler gizleniyor,

Birileri titrerken aşağıda,

Yukarıda birileri düş görüyor.

(Alkan, 2002: 142)

Ey dide nedir uyku gel uyan gecelerde

Kevkeblerin it seyrini seyrân gecelerde

Bak hey'et-i âlemde bu hikmetleri seyr it

Bul sâni'ini ol ana hayrân gecelerde

Çün gündüz olursun nice agyâr ile gâfil

Koy gafleti dil-dârdan utan gecelerde

Gafletle uyumak ne revâ abd-i hakîre

Şefkatle nidâ eyleye Rahmân gecelerde

Cümle geceyi uyuma Kayyûmı seversen

Ta hayy olasın Hayy ile ey cân gecelerde

Âşıklar uyumaz gece sen hem uyuma kim

Gönlün gözüne görüne cânân gecelerde

Dil beyt-i Hudâdır anı pâk eyle sivâdan

Allah için ol halka mukârin gece gündüz

Kasrına nüzûl eyler o sultân gecelerde

Ey Hakkî nihân aşk odına yan gecelerde

Az ye az uyu az iç hayrete var fânî ol andan

(Güneş, 2008: 319)

Bul cân-ı bekâ ol ana mihmân gecelerde

3. GECE ŞİİRİ VE GECELERDE REDİFLİ GAZELİN KARŞILAŞTIRILMASI

Günün tükendiği bu saatlerde

Tüm doğa canla başla çalışıyor

Gece vakti bu yıldızlardan inen

Ne acayip bir korkudur kim bilir (V. Hugo)

Gösterge: Gün

Göndergesel Anlam: “Güneş ışığı, gündüz, zaman, sıra, çağ, vakit, içinde bulunulan vakti ifade eder” (Ayverdi, 2010: 446). Gün bir vakte ulaşınca bitiyor. Dörtlükte akşam olunca ve güneş batınca bir gün -gündüz anlamı ile- biter. Bir günün bitmesi ise sadece güneşin batmasıyla değil günün yerini diğer bir güne bırakmasıyla mümkün olmaktadır. Gün ile bütün her işin yapıldığı ve artık dinlenmenin vaktinin yaklaştığı ifade edilir. Aydınlık yerini karanlığa bırakır.

Gösterge: Tükenmek

Göndergesel Anlam: Tükenmek ise bitmek, sona ermek, güçsüzleşmek, bitkinleşmek, verimliliğini yitirmek, söyleyecek sözü kalmamak anlamındadır (Ayverdi, 2010: 1274). Tükenen, biten bir gündür. Gün, yorgunluğu ifade ederken günün bitmesiyle yerini geceye bırakmasıyla dinlenme ve yorgunluğu atmak ifade edilir.

Gösterge: Bu saatlerde

Göndergesel Anlam: “Zaman parçası, vakit, zaman, günün hangi zamanında bulunulduğunu belirtmeye yarayan ve 1’den 24’e kadar rakamlarla gösterilen belli vakitlerden her biri” (Ayverdi, 2010: 1037). “Bu saatlerde” ifadesiyle belli bir zaman/an söylenir. Zamanda bir belirgin olma ve özellikle zamanda o vakit ifade edilir. Ve “bu saatlerde” ile gecenin tükenmeye başladığı an ve güne az bir zamanın kalması anlaşılabilir. Herkes artık köşesine çekilmiş sadece daima uyanık olan doğa canla başla çalışıyor.

Gösterge: Gece

Göndergesel Anlam: Yıldızlar sadece gece gökyüzü semalarında görünmeye başlar. Gündüz, ay ve yıldızları görmek mümkün değildir. Gün ışığında görünmeyen gece görünüyorsa bu sırlı ve gizli bir durumdur. Sırlı ve gizemli olaylar her zaman korku ile karşılaşılır. En önemli olaylar gece olur.

Gösterge: Yıldızlar

Göndergesel Anlam: Gece; karanlık, bilinmez, sırlı olanı ifade eder. Bu karanlıkta gökyüzünde ay ve yıldızlar parlar. Gece, doğa bir devinim hâlinindedir ve görevini yerine getirir. Yıldızlar, parlaklıklarıyla aydınlatma vazifesi görür. İnsanlar, gece uykusuz oldukları zamanlarda yıldızları sayar. Buna karşılık yıldız kaymaları ile meleklerin şeytanları taşlamasına işaret edilir. Başka bir inanca göre herkesin gökyüzünde bir yıldızı vardır ve yıldızların burçları oluşturmaları sebebiyle insan karakteri üzerinde etkileri bulunmaktadır (Pala, 2020: 482). Yıldız kayması ifadesi ile dünyadan bir kişinin daha ayrıldığı anlaşılabilir. Yıldız, ifadesinden güneş ve ay dışındaki sema âleminin sakinlerini anlamak mümkündür. Yıldızların her nevi hareketi, şair tarafından bir haber olarak algılandığı için korkuya sebep olabilir.

Gösterge: Korku

Göndergesel Anlam: Korku, “bir tehlike veya tehlike ihtimâli karşısında duyulan ürkütücü korku, Kaygı, üzüntü, endişe” (Ayverdi, 2010: 696) gibi duyguları ifade etmektedir. Gece, yıldızlardan inen korkunun nasıl bir korku olduğu bilinmez; ama garip bir korkudur. Korkulan şeyin nasıl ve ne yönden geleceği, tahribatı ve meydana getireceği son bilinmediği için adı korku olur.

Gösterge: Vakit

Göndergesel Anlam: Şiirde vakit ile belirli bir zaman kastedilir. Kastedilen belirli zaman parçası gecedir.

Ey dide nedir uyku gel uyan gecelerde

Kevkeblerin it seyrini seyrân gecelerde (İ. Hakkı)

“Ey göz! Nedir uyku, gel uyan gecelerde. Yıldızların akışını seyret gecelerde.”

Gösterge: Dide

Göndergesel Anlam: Şair, göze seslenir ve uyuma, uyan demektir. Göze seslenen şair, aslında insana seslenir. Uyanması istenen ve yıldızları seyretmesi istenen insandır. Fakat âlemleri müşahede etmek de gören bir gözle bakmakla mümkündür. Gözden uyumamasının istenmesiyle insanın gerçeklere gözlerini kapatmaması ve gaflet uykusundan gözlerini uyandırması kastedilir. Gece sırlarla dolu bir âlemi içinde saklar. Bu sırları ancak gören gözler görebilir.

Gösterge: Uyanmak

Göndergesel Anlam: Uyanmak, beyitte gerçek ve mecazî anlama gelecek şekilde ifade edilir. Gerçek anlamda kişinin gece uyumaması uyanık olması ifade edilir. Uyanık olan kişi gecesini hayırla ihya eder. Mecazî olarak kişinin gaflet uykusundan uyanması kastedilir. Uyanmak; uykudan kalkmak, gerçekleri anlar kavrar duruma gelmek, bilgisizlikten kurtulmak anlamındadır. Beyitte de bu anlamda ifade edilir.

Gösterge: Seyir, seyrân

Göndergesel Anlam: İnsan gaflet uykusundan uyanınca, gerçekleri görmeye başlar. Manevî açıdan âlemi müşahede edebilir. Yıldızların akışının seyredilmesinin istenmesiyle insanın âlemin mahiyetini anlaması ve temaşa etmesi beklenir. Seyir gerçek anlamda gidiş, yürüyüş, eğlenmek için bakmak, hoşlanarak bakma, temâşâ etmek anlamındadır. Tasavvufî anlamı ise “Allah’a ulaşmak üzere yapılan manevî yolculuğa seyir” denir (Cebecioğlu, 2004: 237). Seyr, mürid için bir eğitim işlevi görür. Rûhî bir hadise olup müridin girdiği seyr ü sülûk yolunda kat ettiği merhaleler, onun manevî açıdan olgunlaşmasına vesile olur (Türer, 2015: 121). Allah’a ulaşmak için yapılacak manevî seyir, gaflet uykusundan uyanmış gözlerin-kalp gözü-gökyüzü semalarında gecelerde hikmet âlemlerinin bir parçası olan yıldızları seyretmekle mümkündür.

Bak hey’et-i âlemde bu hikmetleri seyr it

Bul sâni’ini ol ana hayrân gecelerde (İ. Hakkı)

“Âlem topluluğuna bak! Bu hikmetleri seyret. San’î’ni bul ona hayran ol gecelerde.”

Gösterge: Hey’et-i Âlem

Göndergesel Anlam: Âlem, içinde birçok mahlûkatı barındıran kâ’inâttır. Yerin ve göğün kendine göre sakinleri bulunur. Hey’et, astronomi ilmi için kullanılan bir tabirdir. Buna göre “hey’et-i âlem” ifadesiyle gökyüzünün sakinlerini anlamamız gerekir. Gökyüzü sakinleri hikmetle seyredilir. Çünkü âlem, hikmetle yaratılmış ve hikmet sırlarını taşımaktadır.

Gösterge: Hikmet

Göndergesel Anlam: Hikmet, “Düşünme melekesinin itidal hâlinde olması, uygulamayla birlikte olan bilgi, tecrübeyle kazanılan doğru bilgi, Hakka uygun düşen söz, her şeyin en mükemmeli, olanı olduğu gibi bilmek” (Uludağ, 2012: 169) olarak anlamlandırılır. Gökyüzü ve sakinleri hayranlık derecesinde seyredilir. Hayranlık veren şey, gökyüzünün yerden ayrılmış bir şekilde yukarıda ayakta durması, içinde görünen ve görünmeyen birçok sakini misafir etmesidir. Hiçbir şekilde gökyüzü veya herhangi bir sakini yere düşmüyor. Bu kadar mükemmel ve kusursuz yaratılan dünya seması ve sakinleri bir hikmete mebni olarak yaratılmıştır. İnsanın da bu hikmetleri müşahede etmesi gerekir.

Gösterge: Sanî’

Göndergesel Anlam: Sanî’, “Yapan, yaratan, Hâlık” anlamındadır (Sami, trs: 813). Hikmetle dolu hey’et-i âlemde hayranlık veren hikmetleri yaratan bir Sâni’ vardır. Sâni’, masnua’tını, sanat eserini, istediği gibi şekil verir, düzeltir. Dünya ve içindekiler Sâni’in en kıymetli sanat eseridir. Beyitte Allah’ın dünyayı bir sanatçı gibi süsleyerek hikmetli bir şekilde yarattığı ifade edilir. Hey’et-i âleme bir sanatçının elinin değdiği söylenir. Ortaya çıkan mükemmel sanat eseri, hayranlıkla müşahede edilir.

Gösterge: Hayrân

Göndergesel Anlam: Âlemin sakinlerinin hikmetli oluşu hayranlık uyandıracak derecededir. Hayrân, Tasavvufta “korku ve rıza, tevekkül ve reca arasında bir duraktır. Derin

düşünce ve Allah huzurunda hakikat ehlinin ve ariflerin kalplerine gelen hâldir” (Cebecioğlu, 2004: 109). Hey’et-i âlem sakinlerinin her birinin görülmesi mümkün değildir. Görülen ve görülmeyen bilinen bilinmeyen birçok mahlûkat vardır. Bilinmeyen bir korkuya sebep olması gibi bilinen de aynı etkiyi gösterir. Beyitte görülen âlem sakinlerinin bir şaşkınlık ve korkuya sebep olduğu ifade edilir.

İki şiirde gece teması ile birlikte zaman hâkimdir. Özellikle Victor Hugo’nun gece şiirinde zamanı ifade etme noktasında zaman kavramları sıklıkla kullanılmıştır. Alıntı yaptığımız Hugo’nun “Gece” şiiri ile İ. Hakkı’nın “Gecelerde” redifli gazelinde anlam ve kavram düzeyinde benzerlik bulunmaktadır. İ. Hakkı, gazelin ilk beytinde “ey göz! Nedir uyku, gel uyan gecelerde. Yıldızların akışını seyret gecelerde” demektedir. Victor Hugo, “Günün bittiği bu saatlerde doğa canla başla çalışıyor. Kim bilir gece vakti bu yıldızlardan inen ne acayip bir korkudur”, demektedir. İ. Hakkı da “gece yıldızları seyretmek için uyanmak gerekir”, diyor. Gündüz bitmiş, uyku yoktur asıl zaman şimdi başlıyor. Çünkü gökyüzü hâlâ bir hareketlilik içindedir. Hugo’da gün bitmiş herkes köşesine çekilmiş, gece şimdi başlıyor ve gece insanlar dışında doğada bir hareketlilik vardır.

İki alıntıda gece vakti, insan dışındakilerin özellikle sema âleminin sakinlerinin durup dinlenmek bilmeyen bir hareketlilik ve devinim hâlinde olduğu ifade ediliyor. Hugo’nun “doğa canla başla çalışıyor” ifadesine karşılık gecenin uyku zamanı olmadığı sema sakinlerini kapsayacak genişlikte kullanılan yıldızların bir devinim hâlinde olduğu ifade edilir. Yıldız/ kevkib, gece/ gecelerde, bu saatlerde kelimeleri ortak kullanılmıştır. Aynı ortaklık İ. Hakkı’nın ikinci beytinde de söz konusu olmuştur. İbrahim Hakkı ikinci beyitte “âlem topluluğuna bak! Bu hikmetleri seyret. San’î’ni bul, ona hayran ol gecelerde.” demektedir. İ. Hakkı, âlem sakinlerinin hikmetle seyredilmesi gerektiğini söyler.

Hugo, gece yıldızlardan bir korkunun indiğini ifade eder. Yıldızlar ile sema âlemlerinin bütün sakinlerini de anlamak gerekmektedir. Sema âlemlerinin sakinlerinin gece bir hareket halinde olması; esrarlı, bilinmeyen bir duruşa sahip olması hayranlık uyandırır. Bu da insanda bir korkuya sebep olmaktadır. Bu hayranlık ve korku hâli, Hugo ve İ. Hakkı’da anlam açısından benzerdir. Bu durum ortak bir kavram olan “hayrân” kelimesinde buluşmaktadır. Hayran, korku ve rıza arasında bir durumu ifade etmektedir. Hugo’da gece vakti yıldızlardan bir korkunun indiği; İ. Hakkı’da âlem sakinlerinin gecelerde hayranlık (korku) uyandırdığı ifade edilir. İki şairin şiirinde gökyüzü sakinlerinin azametinin ve heybetinin kalplere korku saldığı anlamı ortaya çıkmaktadır.

Etkisinde kalmış nice gizemin

Kaygılı, bir yandan tir tir titriyor (V. Hugo)

Gösterge: Gizem

Göndergesel Anlam: Gökten inen yıldızlar, içinde bir sır saklıyor. Bu sır, bir kaygıya ve korkuya sebep oluyor.

Gösterge: Kaygı

Göndergesel Anlam: Sırlı bir durum korku ve kaygıdan dolayı birilerini tir tir titretiyor. Korkudan titremeye sebep olan, içinde gizemi barındıran şeyin kötü bir şey olacağına dair bir tedirginlik oluşturmasıdır. Kaygı, sözlükte “üzücü bir şey olacak korkusundan doğan endişe, gam, keder, tasa” anlamındadır (Ayverdi, 2010: 644).

Gösterge: Titremek

Göndergesel Anlam: Bir gizemin etkisinde kalan kişi korkudan titrer. Bu gizem, korkuyla birlikte bir de kaygıya sebep olur. Titremek; “çok üşümek, kasların kasılması sonucu hızlı ve küçük hareketlerle sarsılmak, korkmak, korkuya kapılmak” (Ayverdi, 2010: 1259) anlamını ihtiva eder. İlk dörtlükte yıldızlardan inen bir şey korkuya sebep olmuştu. Bu korku ikinci dörtlükte kaygı ve korkunun şiddetlenmesiyle devam ediyor. Fakat bu korkunun sebebi belli değildir.

Çün gündüz olursun nice agyâr ile gâfil

Koy gafleti dil-dârdan utan gecelerde (İ. Hakkı)

“Gündüz başkalarıyla gaflette olduğun için sevgiliden utan. Gafleti bırak gecelerde.”

Gösterge: Gâfil

Göndergesel Anlam: Gâfil; “Başına geleceği düşünmeyip ihmal eden, gaflette olan” (Sami, ty.: 920) demektir. Gündüz başkalarıyla olan kişi bir gaflet hâlidir. Gaflette olan kişi başkalarıyla olmakla asıl meşguliyetini unuttur ve dikkatsiz davranır.

Gösterge: Gaflet

Göndergesel Anlam: Başkalarıyla vakit geçiren kişi, gaflettedir. Gaflet, “Nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin kıymetini takdir edememek, kalbin Hak’tan gafil olmasıdır” (Uludağ, 2012: 141) anlamındadır.

Gösterge: Agyâr

Göndergesel Anlam: Gündüz başkalarıyla vakit geçiren kişi -başkaları, yabancılar veya dünyanın hileleri- bir gaflet hâli durumunu yaşar. Bu kişi vaktini boşa geçirmiştir. Agyâr; “Gayrılar, başkaları, yabancılar, dost olmayanlar, halden anlamayanlar” anlamında bir mefhumdur (Ayverdi, 2010: 21). Tasavvufta, “sûfi olmayan, tasavvufi hayata yabancı, zıt. Aynı tarikattan ve meşrepten olmayan, masiva, Allah’tan gayrı her şey” (Uludağ, 2012: 26) olarak ifade edilir.

Gösterge: Dil-dâr

Göndergesel Anlam: Dil-dâr, gaflette olan ve kendisinden başka şeylerle oyalanan kişinin utanması gereken kişidir. Dil-dâr, Mutlak sevgili olan Allah’tır. Gündüz dünya ile meşgul olan kişi, gece sevgili ile görüşmek ister; fakat mâsivâyı terk etmeyen kişinin Dil-dâr ile olması da mümkün görünmemektedir. Hugo’nun iki mısraı ile İ. Hakkı’nın mısraları anlam yönüyle benzer bir tablo çizmektedir. İki şiirde bilinmeyen, görünmeyen bir durum vardır. İ. Hakkı’da görünmeyen sevgilidir, Hugo’da ise görünmeyen gizemli bir durum vardır. Hugo’da gizemli durum bir kaygı ve korkuya sebep olurken, İ. Hakkı’da görünmeyen mutlak bir sevgili vardır ve Allah’ı unutma durumundan ötürü sıkılma, korku ve kaygıyla karışık mahcup olma durumu bulunmaktadır. İki şairin mısralarında gece bir sır olarak varlığını sürdürür.

Karanlıkta bilinmeyen bir gücün

Gözlerini üstünde hissediyor (V. Hugo)

Gösterge: *Karanlık*

Göndergesel Anlam: Bilinmeyen bir gücün bir öznenin varlığının hissedildiği andır. Özne, karanlıkta görünmeyen bilinmeyen bir gücün bakışlarını üzerinde hissediyor. Bilinmeyen ve görülmeyen bir şeyin karanlıkta varlığını veya bakışlarını hissetmek ürkütücüdür. Ürkütücü olan, bakışların sonunun nasıl geleceğidir. Karanlık; “ışık olmama durumu, ışıksız, anlaşılamayan bilinmeyen tarafları bulunma durumu, müphemlik, meçhûliyet” anlamındadır (Ayverdi, 2010: 627).

Gösterge: *Hissetmek*

Göndergesel Anlam: Özne, bir gücün varlığından ziyade varlığın bakışlarını üzerinde sezmektedir. Hissetmek; “Duymak, duyumsamak, sezmek, sezinlemek” (Püsküllüoğlu, 2002: 544) anlamındadır.

Gösterge: *Göz*

Göndergesel Anlam: Karanlıkta bilinmeyen, görünmeyen bir güç vardır. Göz ifadesinden bilinmeyen bir gücün varlığını hissettirmesi, özneyi izlemesi anlaşılmaktadır. Esrarlı gücün hissedilmesi ile gücün kendini fark ettirmek, varlığını duyurmak istemesi ifade edilmektedir. Yoksa görünmek istenmeyen bir şey neden bakışlarını sezdirsin. Göz; basar, görme, bakma anlamındadır.

Âşıklar uyumaz gece sen hem uyuma kim

Gönlün gözüne görüne cânân gecelerde (İ. Hakkı)

“Âşıklar uyumaz, gece sen (de) uyuma ki gönül gözüne Cânân görünsün gecelerde.”

Gösterge: *Âşık*

Göndergesel Anlam: İbrahim Hakkı, *Marifetnâme* adlı eserinde âşık için şu ifadeler yer verir:

“Âşıkın yeme ve içme iştihası tutulmuştur. Zirâ aşk ona can kuvveti olmuştur. Her pislikten pâk olup, vahdet şerabı ile dolmuştur. Âşıkın içi, şerab ve güzelinin zevki ile dolmuştur. Onun bu zevk ve safâsına, kendinden geçmesi şahiddir. Şerabı, tatlı, sarhoş etmez, tahûr ve helâldir. Güzeli ise Kadîm ve bîzevâl ve Cemâli bînazîr ü lâyezâldir” (İ. Hakkı, 1980: 639).

Canan, gönül gözüne âşıklar uyumadığı zaman görünür. Şair, özne olarak okura seslenir. Âşıklar, Cânân’ı gece uyumadıkları için (ibadetle meşgul oldukları için) görürler, sen de gece uyumazsan Cânân’ı görebilirsin. Âşık, “çok fazla seveni ifade eder” (Cebecioğlu, 2004: 24).

Gösterge: *Gönül*

Göndergesel Anlam: Gönül, bir göze benzetilir. Gönlün göze benzetilmesinin sebebi gecelerde sevgilinin gönülde görünmesidir. Tasavvufta gönül, şunu ifade eder: “gönülde biri dünyaya biri ukbaya açılan iki göz vardır. Ne zaman ki bunlar âmâ olup her iki âleme de bir defa olsun bakmazsa o gönle mânâ görünür” (Ceylan, 2000:232). Gönül, dünyadan yüz çevirirse geceyi

ibadetle geçirirse gecelerde Cânân gönülde görülebilir. Gönül, kalp bir et parçasıdır ve karanlık bir yerdir. Mecazî anlamda gönül, sevgiliyi evinde misafir edecek kadar geniştir.

Gösterge: Cânân

Göndergesel Anlam: Gönle gelmesi beklenen ve gönülde görülmek istenen Mutlak sevgilidir. Allah, zâhirde dünyada yarattığı mahlûkat üzerinde varlığının sikkelerini gösterir, kendisi görünmez. Görünmesi ise gönülde varlığını sezdirmek, hissettirmek ile olabilir. Gerçek anlamda O'nu görmek mümkün değildir.

Gösterge: Göz

Göndergesel Anlam: Sevgili, kişi uyumayıp gecelerini ibadetle geçirdiği zaman gönülde görülebilir. Sevgiliye bakan göz, mânâ gözüdür. Dünyadan alakasını kesmiş kimsenin gözleri âmâ olacağı için dışa kapanan gözler gönülde manevî anlamda açık olur. Göz; basar, bakma demektir. Gönüldeki sevgilinin parıltılarını gören de gönül gözüdür.

Bilinmeyen bir güç/Cânân, gözler/göz, karanlık/gece kavramları iki şiirde benzer olarak yer almıştır. Her iki şiirde bilinmeyen bir varlık karanlıkta/gecede varlığını hissettirmeye çalışır. V. Hugo'da bilinmeyen varlığın gözleri/bakışları öznenin üzerindedir ve görünmeyen varlık bir güç olarak algılanır. Bu durum özneye bir korku ve huzursuzluk verir. İ. Hakkı'da ise esrarlı varlığın adı bellidir. Mutlak güzel olan Allah'tır. Mutlak sevgili, varlığını gönülde hissettirir. Sevgili, aynı şekilde kendini gönülde göze göstermek ister. V. Hugo'da bilinmeyen bir gücün yeri tam olarak belirtilmez. Bilinmeyen gücün sadece karanlıkta olduğu ifade edilir. İ. Hakkı'da esrarengiz güç, mutlak sevgili, karanlık bir yere gelir ve kendini gösterir. Gerçek anlamda gönül/kalp, karanlık bir yerdir. İki şairin mısralarında anlam yönüyle ve kavramsal açıdan benzer yönler bulunmaktadır.

Ne büyük dehşet kendini tanımak

Kaçışı olmadan, durmadan çalışmak

Ebediyetin içinde devinen

Varlığın merhametine kalmak! (V. Hugo)

Gösterge: Dehşet

Göndergesel Anlam: İnsanın kendisini tanınması bir korkuya sebep olur. Şair, kendini tanımamanın kendisinde korkunç bir duyguya sebep olduğunu dehşet kavramıyla ifade etmektedir. Bu durumdan bir kaçış yoktur.

Gösterge: Kendini tanımak

Göndergesel Anlam: İnsanın kendi iç âleminde sürekli kendini tanımak adına yaptığı mücadeleler vardır ve şair bu mücadeleyi durmadan çalışmak, mücadele etmek olarak ifade etmektedir. Buna göre özne, bu adıma kadar kendini/mahiyetini ve yaşam gayesini bilmeden yaşamıştır. Sürekli kendini tanımak için mücadele eden özne, kendini ebedî bir varlığın merhametli kollarına bırakmak ister.

Gösterge: Ebediyet

Göndergesel Anlam: Bir mücadele içinde olan özne kaçış yolu aramaktadır; fakat kaçışla kendini tanımanın ölümsüz bir varlığın merhametine sığınmakla mümkün olduğu ifade edilir. Bu kaçış, özneyi ebedi bir mutluluğa sevk edecektir. Ebediyet; “daimilik, câvidânî, müebbetlik, zevalsizlik ve sonsuzluk” demektir (Sami, ty.: 65).

Gösterge: Varlık

Göndergesel Anlam: Öznenin bir kaçış sonucu huzur bulmak istediği ve merhametli olarak nitelendirdiği ve kendisinin onu tanımakla tamamlanacağına inandığı şey, görünmeyen güçtür. Bu varlık sonsuzluk ve ebediyet içinde var olan güçtür. Bu güç, mutlak sevgili olan Allah’tır.

Gösterge: Merhamet

Göndergesel Anlam: Özne zorlu bir mücadeleden sonra bir varlığın merhametine sığınmak ister. Merhamet; “herhangi bir canlının acısını, kederini, mutsuzluğunu yüreğinde hissedip üzüntü duyma ve ona karşı yardım hisleriyle dolma acıma” (Ayverdi, 2010: 801) anlamındadır. Öznenin bir merhametli kola kendini atmak istemesinin sebebi acısına ve sıkıntısına şefkat hissiyle yaklaşılması ve onun sıkıntılarına bir yardım elinin uzanması içindir. Öyle görünüyor ki kendini varlığın merhametine bırakmak isteyen özne, gerçekten zor bir durumda ve yardım arayışındadır.

Cümle geceyi uyuma Kayyûmı seversen

Tâ hayy olasın Hayy ile ey cân gecelerde (İ. Hakkı)

“Ey Cân, Kayyûm’ı seviyorsan bütün geceyi uyuma (ki) Hayy ile hayat bulasın gecelerde.”

Gösterge: Kayyûm

Göndergesel Anlam: Hayat bulmak için bütün gecelerde uyanık olma gerekir. Uyanık olan kişi Kayyûm’u seven ve Onunla beraber olmak isteyen kişidir. Kayyûm, Allah’ın isimlerindedir. Sözlükte “doğrulup ayakta durmak, devam ve sebat etmek, bir işin idaresini üzerine almak, gözetip korumak anlamındaki kıyâm kökünden mübalağa ifade eden bir sıfat olup her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, kâinatı idare eden demektir” (Topaloğlu, 2022: 108-109).

Gösterge: Hayy

Göndergesel Anlam: Cân, gecelerde uyumayıp Hayy ile hayat bulur. Hayy, Allah’ın isimlerinden biridir ve Kayyûm ile birlikte bulunur. Buna göre varlığında daim olan Allah’ın var olmasıdır. Allah, kendi nefsinden dolayı vardır ve O diridir (Cebecioğlu, 2004: 108). Allah’ın Hayy ismi, dünyadaki yaratılmış olan her varlığın hayat bulması, canlı olmasını gerektirir. Allah’ın var olması ve hayat sahibi olması yönüyle tüm canlılara Hayy isminin tecellisiyle hayat vermesi söz konusudur. Buna göre Hayatın sadece bu dünya ile değil ebedi âlemi de kapsamaması gerekir. Kayyûm, bunun devamlılığını sağlayan ismidir.

Gafletle uyumak ne revâ abd-i hakîre

Şefkatle nidâ eyleye Rahmân gecelerde (İ. Hakkı)

“Rahman, şefkatle gecelerde çağırırken, değersiz kula gafletle uyumak yaraşır mı?”

Gösterge: *Gaflet*

Göndergesel Anlam: Kul kendinden geçmiş ve etrafında olan bitenin farkında değildir. Gaflette olmak bir kula yakışır mı demek ister şair. Buna mukabil kul, gafletle uyursa gecelerde Rahman, şefkatle seslenir. Gaflet:

“Tasavvufta nefsin arzularına uymak, zamanı boşa geçirmek, önemli bir şeyin önemini kavrayamamak, değerli bir şeyin kıymetini takdir edememek. Kalbin Hak’tan gafil olması, O’nun zikrinden mahrum kalması. İşlenen bir günahın tevbesinden gâfil olmak o günahı işlemekten daha beterdir. Gaflet derin bir uykudur” (Uludağ, 2016: 141).

Gösterge: *Abd-i hakîr*

Göndergesel Anlam: Gaflette olan küçük ve değersiz olan kişidir. Hakir, insanların kendini küçümsemesi, değersiz görmesidir. “Abd-i hakîr”, bu durumda Rahman’ın seslenmesine ve onun çağırmasına kendini layık bulmamaktadır.

Gösterge: *Rahmân*

Göndergesel Anlam: Rahman, sözlükte “merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak” anlamındadır. Rahman, Allah’ın isimlerinden biridir. Besmelede Rahim isminden önce yer alan isimdir. Allah’ın Rahman ismi dünyadaki kullarına şefkat eden isimdir. Rahim ismi ise Allah’ın Ahiret yurdunda kullarına şefkat etmesini gerektiren isimdir (Topaloğlu, 2007: 415-417). Rahman gecelerde kullarına şefkat eden görünmeyen sevgilidir. Beyitte de Rahim ismi değil, Rahman ismi ifade edilmiştir.

İ. Hakkı’nın iki beytinin V. Hugo’nun üçüncü bendiyle bir anlam ve kavram yönüyle benzer bir ilişkisi bulunmaktadır. Birinci beyitte Hayy ve Kayyûm ile Hugo’nun şiirinde ebediyet arasında bir benzerlik bulunmaktadır. Ebediyet ile ölümsüz olma ve sonsuzluk ifade edilir. İ. Hakkı ise ebediyet kavramını Hayy ve Kayyûm isimleriyle ifade eder. Her iki şiirde özne sen olarak ifade edilir. Hugo’nun bendinde kendini tanımaktan ötürü şairin bir dehşet içinde olma durumu vardır. İ. Hakkı’da ise ikinci beyitte gaflet durumuyla insanın kendini bilmeme durumu ifade edilir. Hugo, şiirinde kendini tanımanın bir mücadele durumu üzerinde dururken; İ. Hakkı’da ise insanın gaflette olması, kendini bilmemesi bir yoksunluk olarak görülür. İkinci beyitte yer alan şefkat/merhamet, varlık/Rahman arasında görünmeyen benzer olması durumu ve her şeye hükmeden bir yaratıcının varlığı yönüyle benzer bir ilişki söz konusudur.

Bu nasıl kara, zor bir bulmaca

Amaçlar ve çözümler gizleniyor

Birileri titrerken aşağıda

Yukarıda birileri düş görüyor (V. Hugo)

Gösterge: *Bulmaca*

Göndergesel Anlam: Çözümler ve amaçların gizlendiği ve çözümü imkânsız olan girift bir durum vardır. Çözümlemesi istenmeyen bir durumun olması çözümün zor ve kara olmasındandır.

Gösterge: *Kara*

Göndergesel Anlam: Bilinmesi istenmeyen durum, zor ve karmaşıktır. Bulmacanın, çözüm ve amaçları biri tarafından özellikle gizlenir. Çünkü bir durum açığa çıkmaması veya bilinmemesi amacıyla gizlenir.

Gösterge: *Düş görmek*

Göndergesel Anlam: Bilinmeyen, çözümü zor ve engellenen bir bulmacadan dolayı bir korku durumu vardır. Birileri bu korkudan dolayı titrerken birileri de hayal dünyasında yaşar. Yukarıda düş gören kişiler, bir muammanın içinden çıkamayınca daha iyi olan şeyleri hayal ederler. Düş görmek sözlükte “1. kişinin, uykuda gördüğü şeyler, yani uyurken bellekte beliren görüntüler ve düşüncülerin topu. 2. olmuş ya da varmışçasına bellekte tasarlanan şey...” olarak ifade edilir (Püsküllüoğlu, 2002: 193).

Allah için ol halka mukârin gece gündüz

Ey Hakkî nihân aşk odına yan gecelerde (İ. Hakkı)

“Ey Hakkî, gecelerde gizli aşk ateşine yan. Allah için o halka gece gündüz yakın ol.”

Gösterge: *Mukârin*

Göndergesel Anlam: Gece, âşıkların Allah aşkıyla yandığı bir zaman dilimidir ve gece gündüz halkla yakın olunur.

Gösterge: *Nihân*

Göndergesel Anlam: Aşk, gizli bir ateş gibidir. Bu ateş gece, karanlıkta yanar.

İki şiirde gizli, kapalı olma durumu hâkimdir. İ. Hakkı’da aşk ateşinin gece ibadetleriyle gizli olduğu söylenir. Hugo’da ise gizli bir durum çözülmesi zor, girift ve çözümüne ulaşma imkânı olmayacak bir bulmaca olarak görünür. Bu gizlilik bir korkuya sebep olur. Bu korkuyu Hugo, “titremek” olarak ifade eder. Gece ve karanlık, her iki şiirde varlığını korumaktadır. İ. Hakkı’da geceler, esrarengiz bir güce olan korkunun hâkim

olmasından ziyade gecelerin aydınlanması şeklindedir. Hugo’da gece durumu bir korkuyu ve çözümü zor bulmacaları içinde saklayan bir sır olarak durmaktadır. Yukarıda düş gören kişi, gözünü kapatınca her şeyin daha iyi olabileceğini düşünür. Bu şekilde bir süre olsa karanlık aydınlığa tekabül eder ve bir âlemden başka bir âleme yolculuk yapılmış olunur. Buna göre iki şiirde gece ve gündüz; karanlık ve aydınlık tezadı ortak bir sanat benzerliği durumundadır. Aşağıdaki İ. Hakkı’ya ait olan beyitte ise Hugo’nun son dörtlüğüyle hayret ve titremek, kara, zor bulmaca yönüyle bir benzerlik bulmak mümkündür. Hayret, şaşırma anlamında bir mefhum olup kişinin olayları muhakeme edemez duruma gelmesini ifade etmektedir. Hugo’nun şiirinde bulunan kara ve zor bir bulmacadan dolayı birilerinin titremesiyle korku durumu hâkim olmuştur.

Az ye az uyu az iç hayrete var fâni ol andan

Bul cân-ı bekâ ol ana mihmân gecelerde (İ. Hakkı)

“Az ye, az uyu, az iç hayrete ulaş, O’ndan fâni ol. Baki cânı bul, O’na misafir ol gecelerde.”

Gösterge: Fâni

Göndergesel Anlam: Fenâ, “kulun (nefsânî ve behimî) haz ve arzularından fâni olması (kendinden geçerek) temyiz özelliğini kaybetmesi, daima içinde kendini yok ettiği varlıkla meşgul olduğu için eşyadan da fâni olması manâsına gelmektedir” (Kelâbâzî, 1992:182-183). Buna göre dünya nimet ve hazlarından vaz geçmiş ve eşya ile alakasını kesmiş kişi fenâ bulmuş, fâni olmuştur. İ. Hakkı, onda fena bul derken Allah’ın varlığında varlığını bitirip yine O’nun varlığında beka bulmak gerektiğini söylemektedir. Allah’ın varlığında kendi varlığını mahv etmek fenafillah; Bundan sonra varlığını Allah’ın varlığında bulmak bekabillah olarak ifade edilir. Beyitte her iki duruma da işaret edilir.

Gösterge: Cân-ı Bekâ

Göndergesel Anlam: Baki bir hayat ve ebedî ruh olarak ifade edilebilir. Tasavvufta var olan sadece Allah’tır, onun dışındakiler mâsivâdır, yoktur. Buna göre kulun Allah’ın varlığında fani olması, fenafillah makamına erişmesiyle, varlığını mutlak varlık karşısında mahvetmesi sonucunda Allah’ın varlığında hayatının ebedî olması bekâbillah makamına delalet etmektedir. “Nefsinde fâni olan Hak’la baki olduğu gibi Allah’ta fâni olan da Allah’la baki olur. Allah’ta fâni olma hâline fenâ fillâh, Allah’ta baki olma hâline bekâ billâh denir” (Uludağ, 2016: 70). Kuşeyrî, bekâ hakkında şunları söylemektedir: “Cehlinden fâni olan ilmiyle bâki olur; şehvetlerinden fâni olan Hak yola dönme haliyle bâki olur; dünya isteklerinden fâni olan zühdü ile bâki olur; istek ve arzularından fâni olan Hakk’ın iradesiyle bâki olur” (2005: 112). Beyte göre istek ve arzularından fâni olan kişi, Hakk’ın iradesiyle bâki bir cânı bulmuştur. İ. Hakkı, bir beyitte iki tezat duruma işaret eder. Allah’ın varlığında varlığını mahvetmek fenafillah; Allah’ın varlığında beka bulmak bekabillah. Bu makamları elde etmenin çaresi az yeme, az uyumak olarak hayatın her aşamasında itidali sağlamaktan geçmektedir.

4. İKİ ŞİİRİN SÖZ DİZİMİ İNCELEMESİ

4.1. *Gecelerde* Redifli Gazelin Kelime Çeşitleri ve Yapıları

Gecelerde redifli gazel, *Mef'ûlü/ Mefâilü/ Mefâilü/Fe'ûlün* vezninde yazılmıştır. Gazel; Farsça, Arapça ve Türkçe kelime kadrosu olmak üzere 118 kelimedenden oluşmaktadır. Arapça 35, Farsça 14, Türkçe 70 kelimedenden oluşan gazelde Türkçe kelimelerin hâkimiyeti bulunmaktadır. İsim sayısı 42, sıfat 4, sıfatlardan 2 tanesi Türkçe, 1 Arapça, 1 Farsça kelime bulunmaktadır. 29 fiil, 17 zarf, 4 edat, 3 ünlem, 1 bağlaç ve 8 zamir kelime kadrosunda yer alır. Arapça ve Farsça kelimeler, Türkçe kelimelere oranla azdır. Bu durum şiirin sade bir yapıya sahip olmasına sebep olmuştur. İsim ve fiillerin kullanımı fazladır.

4.2. *Gece* Şiirinin Kelime Çeşitleri ve Yapıları

Victor Hugo'ya ait olan şiir, 68 kelimedenden müteşekkil olup serbest olarak yazılmıştır. Şairin şiirinin Türkçeye çevirisi incelenerek kelime çeşitleri ortaya konmuştur. 29 isim, 19 sıfat, 7 fiil, 6 zarf, 2 edat, 1 bağlaç ve 4 zamir bulunmaktadır. Şair, şiirde sıfatları yoğun olarak kullanmıştır. Şiirde yüklem sayıca az olması isim ve sıfatın fazla kullanılması şiiri bir hareketlilikten ziyade durağan bir yapıya büründürmüştür.

4.3. *Gecelerde* Redifli Gazelin Tamlama Çeşitleri ve Yapıları

Gecelerde redifli gazelde sadece 4 tamlama bulunur. Arapça kelimelerle yapılmış tamlamaların sayısı azdır.

4.4. *Gece* Şiirinin Tamlama Çeşitleri ve Yapıları

Türkçe Söz dizimi kuralları çerçevesinde şiirde 15 sıfat tamlaması ve 6 isim tamlaması bulunur. İsim tamlamasından 1 tanesi zincirleme isim tamlamasıdır.

4.5. *Gecelerde* Redifli Gazelin Cümle Çeşitleri ve Yapıları

Gazel, 16 cümleden oluşur. Beyitler, anlam yönüyle olumlu olmakla beraber genel olarak yüklem yerine göre devrik cümle görünümü arz eder. Gazelde fiil cümlesi kullanımı hâkimdir. Gazel yapıca 1, 4 ve 9. beyitler basit; 8. beyit tamamen sıralı cümle yapısı; 2, 3 ve 7. beyit sıralı ve basit cümleden oluşur. 5. cümle şartlı birleşik, 6. cümle ki'li birleşik cümle yapısı arz eder.

4.6. *Gece* Şiirinin Cümle Çeşitleri ve Yapıları

Victor Hugo'ya ait olan "Gece" isimli şiirde isim ve fiil cümlesi bulunmaktadır. Cümleler genel olarak kurallıdır. Girişik birleşik cümle yapısı ağırlıklı olmakla beraber cümleler anlam yönüyle olumlu bir görünüm arz eder. İki şiirin kelime ve cümle yapıları incelenmiş, ortaya çıkan sonuç sözel ve görsel olarak ifade edilmiştir. İki şiir için bir söz dizimi tablosu oluşturulmuştur.

Tablo 1. Gece Şiirinin Kelime ve Cümle Çeşitleri

Nazım Birimi	Yüklem Türüne Göre	Anlamına Göre	Yapısına Göre	Yüklem yerine Göre	Zaman/Şahıs
1.Dörtlük	Fiil/İsim	Olumlu/ Soru	Girişik birleşik cümle; Girişik birleşik cümle	Kurallı/ Devrik	Şimdiki zaman/3. tekil şahıs; ek fiil geniş zaman/3. tekil şahıs
2.Dörtlük	Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Girişik birleşik cümle; Girişik birleşik cümle	Kurallı/ Devrik	Şimdiki zaman/ 3. tekil şahıs
3.Dörtlük	İsim	Olumlu	Girişik birleşik cümle	Devrik	Ek fiil geniş zaman/ 3. tekil şahıs
4.Dörtlük	İsim/Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Basit, Basit, Girişik birleşik cümle	Kurallı/ Kurallı	Ek fiil geniş zaman/3. tekil şahıs; Şimdiki zaman/3. tekil şahıs

Tablo2. Gecelerde Gazelinin Kelime ve Cümle Çeşitleri

Nazım Birimi	Yüklem Türüne Göre	Anlama Göre	Yapısına Göre	Yüklem Yerine Göre	Zaman Şahıs
1.Beyit	Fiil/fiil	Ünlem/Soru/ Olumlu	Basit	Devrik	Emir/ 2. tekil şahıs
2.Beyit	Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Basit/Sıralı	Devrik	Emir/ 2. tekil şahıs
3.Beyit	Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Basit/Sıralı	Devrik	Geniş zaman/ 2. Tekil şahıs; emir 2. tekil şahıs
4.Beyit	Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Basit	Devrik	Emir-istek/ 3. tekil şahıs
5.Beyit	Fiil/Fiil	Şart/Ünlem	Şartlı Birleşik	Devrik	Emir/ 2. tekil şahıs
6.Beyit	Fiil/Fiil	Şart/olumsuz/ Olumlu	Ki'li Birleşik	Devrik	Geniş zaman olumsuz/ Emir 2. tekil şahıs; Emir 3. tekil şahıs
7.Beyit	Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Sıralı/Basit	Devrik	Emir/ 2. tekil şahıs; geniş zaman/ 3. tekil şahıs
8.Beyit	Fiil/Fiil	Olumlu/ Olumlu	Sıralı/Sıralı	Devrik	Emir/ 2. tekil şahıs
9.Beyit	Fiil/Fiil	Olumlu/ Ünlem	Basit	Devrik	Emir/ 2. tekil şahıs

Victor Hugo'nun "Gece" şiiri ile İ. Hakkı'nın "Gecelerde" redifli gazeli söz dizimi açısından incelenmiştir. Çalışmaya esas olan şiirlerin göstergebilim kuramı yardımıyla anlam çözümlemesi yapıldığı için söz dizimi incelemede anlam incelemesine gerek görülmemiştir. İnceleme sonucunda iki şairin şiirinde bazı ortak yönler ortaya çıkmıştır. Buna göre şiirlerin sade ve anlaşılır düzeyde olduğu görülmüştür. Şairler, fiilden ziyade sıfat ve isim kullanımına ağırlık vermiştir. Şairlerin, çoğunlukla ikinci ve üçüncü şahıslara hitap etmeyi tercih ettiği görülmektedir. İki şair de şiirlerinde olumlu bir duruş sergilemiştir. İ. Hakkı, olayı geniş bir zamana yaymayı, emir ve ünlem cümlesi kullanımını tercih ederken V. Hugo, olayı içinde bulunulan zamanda ifade etmeyi tercih etmiştir. Gazelin devrik cümle yapısına karşın V. Hugo kurallı cümle yapısını tercih etmiştir. İ. Hakkı, mesaj verme kaygısı güderken V. Hugo'nun böyle bir kaygısı yoktur. V. Hugo, daha çok iç dünyasını şiire yansıtmıştır.

V. Hugo şiirinde anjanbıman tekniğini kullanmıştır. Anjanbıman, Şiirde tamamlanmayan anlamın diğer bir dizeye taşmasıdır. Bir dizede tamamlanmayan cümle diğer mısra ve beyitlere taşar (Karataş, 2001: 32). İ. Hakkı'nın gazeli yek-âhenk bir gazeldir. Divan şiirinde anlamın bir beyitte tamamlanması esastır. Bazen anlam bir beyitte tamamlanmaz, bir gazelde aynı anlam dâhilinde konu bütünlüğü bulunur (Saraç, 2007: 49). Yine gazel, konu bütünlüğünün yanı sıra beyt-i merhûn özelliği de göstermektedir. Anlamın bir beyit içinde tamamlanmayıp sonraki beyitlerde devam etmesidir (Saraç, 2007: 16). Merhûn beyit ve anjanbıman benzer özelliklere sahip görünmektedir. Buna göre iki şairin şiirlerinde anlamın diğer dizelere taşması olarak ifade edilen Fransız edebiyatında anjanbıman klasik şiirde beyt-i merhûn olan şiire ait şekil özellikleri, şairler tarafından ortak olarak kullanılmıştır.

5. İZLEK VE BİÇİM DÜZEYİNDE BENZERLİKLER

Metinlerarası çalışma için iki farklı şairin şiirlerinden alıntı yapılmıştır. Şiirlerin benzer ve farklı yönlerinin ortaya konabilmesi için mefhumların anlamlarının açıklanması gerekmiştir. Bunun için göstergebilim kuramından yardım alınmıştır. Yapılan çalışma ile ele somut birçok malzeme geçmiştir. Buna göre V. Hugo'nun "Gece" şiiri ile Erzurumlu İ. Hakkı'nın "Gecelerde" redifli gazeli arasında sözcük ve anlam yönüyle bazı benzer yönler tespit edilmiştir. Victor Hugo, Hristiyan bir yazar ve şairdir. İ. Hakkı ise mutasavvıf bir şairdir. Şiirlerinde tasavvuf, bir hayat telakkisi olarak göze çarpmaktadır. Her iki şiirde gece, korku, bilinmezlik ve sır önemli bir izlek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözcük ve anlam düzeyinde benzer hususlar olarak görülmektedir. Hugo'nun son bendi ve İ. Hakkı'nın son iki beyti arasında tezat bir sanat olarak kendini göstermektedir. Yine Hugo'nun ilk dörtlüğünde zaman kavramlarının yoğunluğu tenasüp sanatını düşündürmektedir.

Ayrıca yine anlam ve sözcük düzeyinde benzerlikler bulunmaktadır. Victor Hugo'nun şiiri dört dörtlükten oluşmaktadır. İ. Hakkı'nın şiiri gazel hâlinde yazılmış dokuz beyitten oluşmakla beraber gazel "Gecelerde" redifinden oluşmaktadır. İ. Hakkı'nın gazeli *Mef'ûlü/ Mefâilü/ Mefâilü/Fe'ûlün* vezninde yazılmıştır. V. Hugo'nun şiiri dörtlük olarak serbest ölçüde yazılmıştır. Her iki şiirde redif ortaklığından ziyade tema ve anlam ortaklığı bulunmaktadır. İki şairin şiirinde, anlam ve kavram düzeyinde benzer özellikler göstermesi metinler arasında anıştırma düzeyinde bir benzerlik olduğunu gösterir. V. Hugo (1802-1855), 19. yüzyılda yaşamış, Paris'te dünyaya gelmiş, Fransız edebiyatında Romantizm akımının öncüsü olan önemli sanatçılarından biridir. İ. Hakkı ise H.1115/M.1703'de Erzurum/Hasankale'de dünyaya gelmiş, 18. yüzyıl sanatçısıdır. Her iki şair arasında

neredeysse bir asır bulunmaktadır. Yapılan çalışmada tespit edilen benzerlikler parodi, plagia, gizli alıntı, öykünmeden tamamen uzaktır. Benzerlik anıştırma düzeyinde bulunmaktadır. Bu çalışmayı bir tablo ile somutlaştırmak benzerliklerin açık bir şekilde görülmesine katkı sunacaktır.

Tablo 3. İzlek ve Biçim Düzeyinde Benzerlik

	Erzurumlu İ. Hakkı/ Gecelerde Redifli Gazel	Victor Hugo/ Gece Şiiri
Sözcük	1-Uyan, gece, kevkeb, hayran, 2-dil-dâr, göz, cânân, gece 3-Gaflet, Hayy, Kayyûm, Rahman, şefkat 4-nihan, hayret.	1-gece, yıldız, tüm doğa canla başla çalışıyor, korku. 2- Gizem, göz, bilinmeyen bir güç, karanlık 3-Kendini tanımak, ebediyet, varlık, merhamet 4-Gizlemek, titremek
İmge/Mazmun	Gece, hayret, Allah	Karanlık, korku, görünmeyen gizli bir güç
İzlek	Tasavvuf, gece görünmeyen sevgiliye ibadet etmek, uyanık olmak	Gece bilinmeyen bir gücün bir korku vermesi ve etki altında bırakması.
Biçim	Gecelerde redifi	Redif yok
Etkilenme Türü	Anıştırma	Anıştırma
Nazım şekli	Gazel	Serbest

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan bu çalışma ile tema bakımından benzer özelliklere sahip olan iki farklı şaire ait şiirler metinlerarasılık yöntemiyle incelenmiştir. İki şiirde metinlerarasılık bakımından benzerlik veya etkilenmeler aranırken göstergebilimin “gösterge” ve “göndergesel anlam” terimleri kullanılmıştır. Bu çalışmada göstergebilimin kavramlarından yardım alınarak şiirlerde yer alan kavramların açıklanmasına çalışılmıştır. Bu durum iki şiir arasında sözcük ve içerik benzerliği yönüyle açıklama yapmayı kolaylaştırmış, benzer ve ortak yönler anlaşılır şekilde ortaya konmuştur. Göstergebilime ilave olarak şiirler söz dizimi açısından bir incelemeye tâbi tutulmuş çift yönlü olarak şairler arası etkilenmeler ortaya konmuştur. İki şiirde büyük ölçüde tema, anlam ve sözcük düzeyinde ve bir yerde tezdad, tenâsüp sanatları ve söz dizimi olarak benzerlik ortaya konmuştur. Benzer durumlar tablo hâlinde gösterilmiştir.

İki sanatçı arada bir asır olmak üzere farklı dönemlerde yaşamıştır. Biri Fransız edebiyatının ve Romantizm akımının sanatçısı, diğeri de Türk edebiyatının mutasavvıf şairlerindedir. İki sanatçının sanata bakış açıları farklı bir nehirde akış göstermiştir. Buna göre “Gecelerde” gazelinde “uyan, gece, kevkeb, hayran”; “Gece” şiirinde “gece, yıldız, tüm doğa canla başla çalışıyor, korku” olarak benzerlik bulunmaktadır. “Gecelerde” gazelinde “dil-dâr, göz, cânân, gece”; “Gece” şiirinde “gizem, göz, bilinmeyen bir güç, karanlık” benzerdir. “Gecelerde” şiirinde “gaflet, Hayy, Kayyûm, rahman, şefkat” ; “Gece” şiirinde “kendini tanımak, ebediyet, varlık, merhamet”/“Gecelerde” redifli gazelde “nihan, hayret;

“Gece” şiirinde “gizlemek, titremek” karşılıklı olarak bulunan benzer kavramlar, şairlerin birinin diğerinden etkilenme durumunu ortaya koyar.

Şiirlerin şekil özelliklerine bakılacak olursa V. Hugo şiirini serbest nazım şekliyle dörtlükler hâlinde yazmıştır. İ. Hakkı, şiirini gazel nazım şekliyle yazmıştır. Dokuz beyitten müteşekkil olan gazel *Mef’ûlü/ Mefâîlü/ Mefâîlü/ Fe’ûlün* vezni ile yazılmıştır. V. Hugo anjanbıman, İ. Hakkı şiirinde beyt-i merhûn- anlamın diğer dizelere taşması- görülmektedir. Şairlerin söz dizimi, kavram, anlam, sanat ve şiirde şekil açısından-anjanbıman ve beyt-i merhûn- bir etkilenme mevcuttur. İki sanatçının şiirlerinde olan benzerlik metinlerarasılık bakımından anıştırma olarak ifade edilmektedir. Anıştırma, parçalar hâlinde bir metinde olduğu için gizli alıntı gibi varlığını sezme zordur. Ancak küçük parçaların birleşimiyle, aynı anlamın farklı sözcüklerle karşılanması şeklinde ortaya konabilmektedir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. 2.Baskı, Ankara: Öteki Yayınevi.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealti.
- Aytaç, G. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi İnceleme-Araştırma*. İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Altıntaş, H. (1981). *Marifetnâme’de Tasavvuf*. İstanbul: Hasankale İbrâhim Hakkı Hazretleri Cami ve Külliyesini Yaptırma ve Yaşatma Derneği.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. (2004). 2.cilt, İstanbul: Ana Yayıncılık.
- Abdulkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî. (2005). *Kuşeyrî Risâlesi*. (Haz: Mehmet Günyüzlü, Türkçe Tercüme: Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi). İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Başlangıcından Günümüze Büyük Türk Klasikleri Tarih-Antoloji-Ansiklopedi*. (1988). 7.cilt, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul: YKY.
- Cebecioğlu, E. (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Yayınları.
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. 2.Baskı, İstanbul: Kitabevi.
- Coşkun, M. (2012). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çağrıcı, M. (2000). "İbrâhim Hakkı Erzurûmî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-hakki-erzurumi> (E.T: 30.03.2024).
- Ecevit, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. (1980). *Mârifetnâme*. (Osmanlıcadan sadeleştiren: Faruk Meyan), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Güneş, M. (2008). *Erzurumlu İ. Hakkı Divanı*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

- Hugo, V. (2002). *Victor Hugo Seçme Şiirler*. (Çev: Tozan Alkan), İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- İsen, M. (2015). Türler, Mustafa İsen (Ed) içinde, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* (ss.295-320), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karataş, T. (2001). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Perşembe Kitapları.
- Kelâbâzî. (1992). *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*. (Haz: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kolcu, A. İ. (2011). *Edebiyat Kuramları Tanım-Tenkit-Tahlil*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Koçak, Ş. (2019). *Erzurumlu İbrahim Hakkı Divânı'nın Tahlili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Pala, İ. (2020). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Püsküllüoğlu, A. (2002). *Öz Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. 3.Baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Sami, Ş. (ty.). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Saraç, M.A. Y. (2007). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Türer, O. (2015). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Türk Ansiklopedisi*. (1971). Ankara: MEB.
- Topaloğlu, B. (2007). "Rahmân", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rahman> (E.T: 25.03.2023).
- Topaloğlu, B. (2022). "Kayyûm", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Kayyûm> (E.T: 24.03.2023).
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. 2.Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Uyan, A. (1983). *Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi*. 2.cilt, İstanbul: Bereket Yayınları.
- Yeni Türk Ansiklopedisi*. (1985). İstanbul: Ötüken.